

Csoóri Sándor

Nem csak a beszennyezett remények

RÖVID MEGJEGYZÉS ÁCS MARGIT EGYIK SZÖVEGÉHEZ - ÉS EGY LEVÉL

Vannak írók, akik szemrebbenés nélkül fogalmazzák meg a leggorombább igazságokat is. Sőt, minél kényesebb egy ügy vagy egy gondolat, annál élvezetesebben.

Ács Margit nem ezek közül az írók közül való. Ő a pehelysúlyú igazság kimondásába ugyanúgy belepirul, mint a nehézsúlyúakéba. Mondaná is őket meg nem is, végül mégiscsak mondja.

A kifinomult közléstechnikák korában számára a beszéd, a fogalmazás ma éppolyan nehéz, mint régen, hasonlít a köfejtéshez, a kútásáshoz, a tarackos föld megműveléséhez. Nem lehet elkapkodni egyiket sem.

Írásait olvasva mindig egyszerre vagyok kíváncsi a gondolataira és az arcpírulásaira, mert tudom, hogy ez a látszatra megkettőzött figyelem visz igazán közel fölismeréseihez vagy cáfolataihoz.

Így olvastam a Kortárs augusztusi számában közölt szövegét, vallomását, kisesszéjét is, amelyben egy nemrég megjelent versgyűjteményről mondja el árnyalt, határozott véleményét. A könyv címe – kissé álságos tapintattal –: *Agitatív antológiaköltészet Magyarországon, 1945–1956*.

Ács Margit írásának első mondata így hangzik: „A fiatalok láthatólag megelégték, hogy hullákat őrzünk a gardróbban.” Kihívó, nyers hangleütés. Van benne némi udvarlás az ifjú nemzedéknek, ugyanakkor egy női pofonnal fölérő gúny is a türelmetlen és tájékozatlan fiataloknak.

A mondat ettől függetlenül rémtörténetre utal. Elmaszatolhatatlan büntényre. Ács Margit arcpírulással kezd bele itt is mondandójába, de a „rémtörténetekből” egyetlen részletet sem enged át a pletykairodalom művelőinek, ingyenc kritikusainak, hanem dokumentumként át-emeli őket a történelembe, s megkeresi számukra a megfelelő tárlókat, ahol több oldalról is megnézhetők, sokkal jobban, mint egy zűrzavaros roncsstelepen vagy egy politikai kacatokkal túlszúfolt bolhapiacon.

S mivelhogy én is szerepelek ebben az agitatív antológiában, úgy gondoltam, hogy egy levélbeli vallomással megerősíthetem és árnyalhatom Ács Margit becsületes és bátor okfejtését.

A levelet három héttel ezelőtt Báron Györgynek, a Magyar Rádió egyik szerkesztőjének írtam. Az antológiáról szóló műsorban föl is olvasták.

Íme a levél:

Tisztelt Báron György! Marton Éva, a *Társalgó* munkatársa azzal a kéréssel hívott föl tegnap telefonon, hogy nagyon szeretne velem egy interjút készíteni a csütörtöki adásuk számára. Sajnálkozva, sőt mentegetőzve háritottam el kérését, mondván, hogy augusztus 18-ig nem érek rá semmire, utána igen.

Ekkor még azt se tudtam, milyen műsorban kellene közreműködnöm.

Hamarosan megtudtam.

Egy most megjelent vaskos és kétése versgyűjtemény ürügyén kellene emlékeznem és valanom az ötvenes évek irodalmi életéről.

Ahogy kihámoztam Marton Éva szavaiból, a szóban forgó versgyűjtemény egy panoptikumi antológia lehet, amely „küldetését” és „történelmi célját” tekintve leginkább az Erd közelében kialakított szoborparkra emlékeztet, ahol Rákosi-szobrok, Sztálin-szobrok, sztahanovista- és partizán-emlékművek, boldog szövőnőfigurák idézik föl a magyar népi demokrácia hőskorát. S mivel ebben a panoptikumi versgyűjteményben olyan költők közt szerepelek én is, mint Illyés Gyula, Benjámin László, Zelk Zoltán, Somlyó György, Weöres Sándor, Devecseri Gábor, Kuczka Péter, Juhász Ferenc, Nagy László, **Eörsi István**, Aczél Tamás, Méray Tibor, a *Társalgó* szerkesztősége kíváncsi lenne a véleményemre, mit szólok a könyvhöz. Különös tekintettel arra, hogy a kötetben épp egy Rákosihoz írt versemmel szerepelek, amelyet zöldfülű verselőként 1951-ben írtam.

A téma első hallásra sikamlósnak tetszett. Azt gondoltam, megérne egy akadémiai székfoglalót, de ha volna is időm, akkor se vállalkoznék most semmilyen vallomásra, mert hat-hét perces székfoglaló nincs, és hat-hét perc alatt csak felületes lehetne az ember. Márpedig felületesnek lenni bűn! Mindig az, de napjaink hamis visszhangot verő, hallucinációs terében különösképpen az, mivel egyre általánosabbá válik az a fölfogás, hogy az 1945 utáni időktől kezdve nemcsak a közélet szereplői, hanem kivétel nélkül mindenki bűnös volt Magyarországon. Bűnös, mert bűntudat nélkül lélegzett. Szép, bátor elmélet ez, de filozófiailag és lélektanilag ugyanolyan romlandó s ugyanolyan sematikus abszurdítás, mint ami az ötvenes évek művészeti elméletét és gyakorlatát megszülte.

Már ellenzéki koromban sokan elém gurították – mint valami megmohosodott követ – a Rákosi-verset. A kísértőszöveg mindig az volt, hogy mit ugrál a híres ellenzéki író, amikor az ő talpa is szőrös. A diadalmas kárörvendők, sajnos, tájékozatlanok voltak, egyrészt mert nem ugráltam, másrészt mert nem volt semmi takargatnivalóm. Illett volna tudniuk arról, hogy Bertha Bulcsu irodalmi rangú interjúkötetében – valamikor a hetvenes években – minden lényeges dolgot elmondtam erről a versről. Pedig ekkoriban még senki sem tartotta fontosnak megbolygatni a roncslepet. **Eörsi István** se beszélt a Sztálinról és a Rákosiról írt verseiről. Jogosan azt érezhette, hogy hiszékenységeért a börtönéveivel minden erkölcsi számláját kiegyenlítette.

*

Igen, az 1950-es évek eleje! A háborút öt esztendeje ért csak véget. Legalábbis a naptár szerint. De bennem továbbra is ott zsiborgott a bőröm alatt, az idegeim alján, hiszen a háborút én nem huszonnégy órás katasztrófaként éltem át, hanem három és fél hónapos pokolként. Szülőfalum határában, Zámoly és Székesfehérvár között húzódott a németek utolsó védővonala: a Margit-vonal. Ezt a vonalat egyik oldalról át kellett törni, a másik oldalról viszont kiverzetten is védeni kellett. Zámoly ebben a heteken át tartó fronthullámszásban tizenhétszer cserélt gazdát. Közben a szovjetek, harcászati szempontok miatt, előztek bennünket hazulról. Menekültként előbb Pátkára, később Pákozdra sodródtunk. Pákozdon két hónapig egy katonai ostromgyűrűben éltünk. A németekében, akik a Budára vezető utat akarták visszafoglalni a szovjetektől, hogy a budai Várban rekedt katonáikat kimenthessék. Legutoljára a boszniai és koszovói háború véres és romos jelenetei idézték föl számomra ezt az időszakot.

A menekülésből 1945. március 18-án térhettünk haza Zámolyra. Abból, amink volt, semmink se maradt. Se ház, se átalak, se élelem, se ruha, se munkaeszközök. Előlről kellett kezdenünk mindent. Mondhatnám: vakon, kérlelhetetlenül. Anyám kéregetni járt, öt-hat falunyi távolságra tőlünk, ahol a háború nem ette meg az utolsó ökröt, ludat, disznót és az utolsó falat kenyert. Apám a határt járta, szedték szét a bunkereket, mert egy ajtófélfa, két-három szál

deszka óriási értéknek számított. Én voltam a családban a legszerencsésebb, mert a gróf magtárában megmaradt gabonát a Nemzeti Bizottság lefoglalta, s a csonka-bonka malomban megőröltette, ahol a falu egyetlen „értelmiségije” lévén, igazságosan én osztottam el a lisztet. A malombeli munka után pedig vettem otthon a szérűnkben a vályogot. Tizenöt éves voltam ekkor. Emlékszem, soha még annyi hit, akarat, bizodalom nem élt bennem, mint ezekben a hónapokban! S ki másban hihettem volna, ha nem azokban, akik az új világot emlegették? Akik a hídroncokat szedték ki a Dunából, s építették a vasutakat. A szüleim gyanakvásával szemben is bennük hittem: Rákosiékban!

Ma már világosan látjuk, hogy Nyugat-Európa hány kiváló gondolkodóját, íróját, művészt kápráztatta el a szocializmus nagy távlatokat kínáló ígérete: Sartre-t, Aragont, Malraux-t, Picasót, Russellt, helyel-közzel még a polgári világ romjai fölött lépdelő Thomas Mannt is. Ha őket igen, miért ne ragadhatott volna magával egy tájékozatlan, de valamit akaró kamaszt?

Az a közmondásnak is beillő gondolat, hogy nagy csalódáshoz nagy hit kell, hamarosan életem alapmondata lett. Egy-két esztendő múlva eljött a kiábrándulás ideje is.

1952 decemberében súlyos tüdőbetegségem miatt haza kellett költöznöm Zámolyra, anyám közelébe. Haza a végrehajtók, a párttitkárok, a padláslesöprő senkik és a kiüresedett szemű parasztok világába. A szüleim az újrakezdés két-három éve után emberfeletti erőfeszítéssel már tizenhárom hold földet műveltek ekkor, de minden termésüket a szemem láttára vitték el a fogdmegek. S égrekiáltó paradoxonként azt éltem meg, hogy az Irodalmi Alaptól kapott ösztöndíjamból – amelyet egyébként szociális gondoskodásnak is nevezhetnénk – én vettem meg nekik a mindennapi kenyerüket. Kenyeret egy parasztszaládnak, boltból!

Ez a meg hasonlottság tett felnőtte. Ez indított el azon az úton, amelyen ma is járok.

A Rákosihoz írt versemért legfeljebb a hiszekenység és az ártatlanság bűnét kell elvállalnom. Az elbutított fiatalságomét. Közben persze nem hallgathatom el, hogy az igazi bűnt azok követték el ellenem, akik hatalmasan félrevezettek.

Ezt a gyors levelet azért írom a mai adás szerkesztőjének, hogy a netán „igazi csemegének” szánt versgyűjteményt ne tekintsék egyszerű politikai szenzációnak. A Rákosi-korszakhoz ugyanis nemcsak a felresiklott és beszennyezett remények tartoznak hozzá, de hozzátartoznak a megvilágosodás drámái is. Az egyoldalúság közönséges hazugság volna. Olyasfajta megtevesztés, mintha Petőfi királyversei közül az *V. Ferdinándhoz*, a „jó öreg királyhoz” szótól emlegetnénk csak, de az *Akasszátok föl a királyokat* címűt szándékosan elhallgatnánk. A Zelk-versek, a Benjámin-versek, a Déry-prózák mellé oda kell tenni annak az 1955 októberében beadott memorandumnak a szövegét is, amelyet ötvenhatan írtunk alá, tiltakozva a rendszer kulturális politikája ellen. Amely egyben politikai tiltakozás is volt. Rákosiék megtorlást fontolgattak, de előbb a „szívhez szóló” meggyőzés módszerét választották. Ez nagyrészt sikerült is. Az ötvenhat aláíróból ötvenen vissza is vonták aláírásukat, mindössze hatan nem voltunk erre hajlandók: Déry Tibor, Aczél Tamás, Benjámin László, Zelk Zoltán, Szervánszky Endre és én. Talán mondanom is fölösleges, hogy hajlíthatatlanságunkat nem a hősiesség tudata lengte körül, hanem az életveszély. Az erről szóló dokumentumokat bárki elolvashatja Ördögh Szilveszter folyóiratában: a Tekintet 1993-as évfolyamának 1–2. számában.

A most megjelentetett antológia verseinek nagy részét csak ezekkel az, ugyancsak 1956 előtti dokumentumokkal együtt szabadna közölni. Nélkülük a szerkesztők hamisítást követnek el. Értelmetlen és kisszerű hamisítást. Karosszékből utólag történelmet csinálni bűn. Elvégre az 1956-os forradalom nem a semmiből született meg, még csak nem is az októberi napsütés bujtogatásaiból.

Nem tudom, hogy a *Társalgó* munkatársai milyen elképzelésekre és célokra figyelve mutatják be a versgyűjteményt, de bízom abban, hogy amit ebben a lírai indítatású levélben leírtam, a szerkesztőség a tárgyilagosság egyik nézőpontjának fogja tekinteni.